

נגלה עליהם מלך מלכי המלכים

על תהליכים חינוכיים ביציאת מצרים ובליל הסדר

הרב אור חיים טאוב

מן המצוות המרכזיות והעיקריות של ליל הסדר היא מצוות 'והגדת לבנך' – שעוסקת בקשר החינוכי שבין ההורים לילדיהם ובצורה שבה אנו מעבירים את המסר בין הדורות בסיפור יציאת מצרים. חלקים רבים מליל הסדר ומנוסח ההגדה שלנו טובבים סביב התהליך החינוכי אותו אנו מובילים על מנת לאפשר לילדנו להפנים את המשמעות של יציאת מצרים, בעבר ובעיקר בהווה.

בהסתכלות רחבה יותר, וכדרכה של תורה, ניתן להתבונן בכך שהציווי 'והגדת לבנך' הוא סופו של תהליך אֵלֵהי שבו אנו הבנים וה' יתברך הוא אבינו – ותהליך יציאת מצרים כולו מהווה מסע חינוכי מדויק שבו בורא עולם מוליך אותנו ומגדל אותנו דרכו.

כמדומני שניתן לבחון את הדברים מכמה כיוונים ולהתייחס לסוגים שונים של תהליכים אותם ניתן לזהות ביציאת מצרים – ננסה במאמר זה להתמקד בשני תהליכים שהם בעצם שני שלבים של תהליך אחד מתפתח. מתוך כך, ננסה לחבר את הדברים גם לחיינו, כסוג של תהליך חינוכי בו אנו יכולים לקחת חלק, בתוך עצמנו ואל מול ילדינו.

אשר גאלנו וגאל את אבותינו

שאלה מפורסמת מתעוררת בקרבנו בשמיעת הדיבר הראשון מבין עשרת הדיברות: אנכי ה' אֵלֵהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים¹

* הרב טאוב הוא רב קהילת נהורא במרכז העיר ומנהל מחלקת טהרת המשפחה במועצה הדתית, רמת גן.

מדוע בחר ה' לציין במעמד זה דווקא את יציאת מצרים ולא את בריאת העולם שהיא, לכאורה, עשייה א־להית משמעותית יותר מאשר יציאת מצרים. מסביר הרמב"ן לאור דברי חז"ל:

אנכי ה' א־להיך – הדיבור הזה מצות עשה, אמר אנכי ה', יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו כי יש ה', והוא א־להים להם, כלומר הווה, קדמון, מאתו היה הכל בחפץ ויכולת, והוא א־להים להם, שחייבים לעבוד אותו. ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ, כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאנו משם, וגם תורה על החדוש, כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו, ותורה על היכולת, והיכולת תורה על הייחוד, כמו שאמר (לעיל ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. וזה טעם אשר הוצאתיך, כי הם היודעים ועדים בכל אלה:²

כלומר, ביציאת מצרים נתגלה כוחו האינסופי של בורא עולם, ויחד עם זה נתגלתה בחירתו המוחלטת בעם ישראל כבניו וכעם המיוחד לו בעולם.

עיקר גאולת ישראל ממצרים, התרחשה מתוך הגילוי העצום של הקב"ה על עם ישראל בשעת הגאולה. לא תהליך מדורג ואיטי ולא גילוי חלקי ומצומצם,

ועברתי בארץ מצרים – אני ולא מלאך, אני ולא שרף, אני ולא שליח – אני ה'³

בורא עולם בכבודו ובעצמו נגלה עליהם וגאלם, בצורה שאינה מותרת מקום לספק ויחד עם זה סוחפת את כל חלקי האדם אל תהליך של גאולה.

מדרגתם של עם ישראל במצרים הייתה נמוכה ורחוקה מגילוי א־להי עליון כזה, משוקעים במ"ט שערי טומאה וכמעט שאבדה תקותם, כפי שמתאר זאת הרמב"ם:

עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים, וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם

2. שם

3. מתוך הגדה של פסח

אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו, כיון שנתנבא משה רבינו
ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו...⁴

הגילוי העליון, נועד למשוך את עם ישראל ממקום שאינו בשל ואינו מוכן למציאות
אִלֵּהִית עליונה שמגלה בהם עצמם את כוחותיהם הייחודיים ואת הקשר העמוק בין
ישראל לבין אביהם שבשמים.

בלשונה של פנימיות התורה, יציאת מצרים הייתה באתערותא דלעילא, גילוי
למעלה – במדרגה שאינה שייכת ל'כלים' של עם ישראל ואף אינה רלוונטית כלל
לעולם.

הגילוי הזה, כך על פי פנימיות התורה, החזיק מעמד זמן קצר בלבד. לאחריו, נדרשו
עם ישראל לעבודה קשה של זיכוך והתעלות (למשך מ"ט ימים) כדי לזכות ולהגיע
מוכנים וראויים למעמד הר סיני ולקבל את התורה.

אם נבקש להקביל את הדברים לתהליך חינוכי, הרי שהבן בסיפור שלנו, נמצא
במקום נמוך ורחוק. במבט ראשוני ניתן לומר שיהיה קשה עד כמעט בלתי אפשרי
למשוך אותו מהמקום בו הוא נמצא לכיוון של מדרגה רוחנית או חינוכית אחרת.

הדרך היחידה שבה ניתן לעשות זאת, כך מלמד אותנו אבינו שבשמים, היא על ידי
גילוי עצום של מלוא נוכחותו של ההורה. כשם שביציאת מצרים נגלה עליהם מלך
מלכי המלכים בכבודו ובעצמו, כך, להבדיל, בתהליך חינוכי מקביל, על ההורה או
המחנך להשפיע על בנו אהבה וחיבור עצומים עד כדי כך שהבן 'נמס' בתוך
המציאות הזו – ובכך מוותר על חלקי אישיותו המושכים אותו למטה ומבקש לידבק
בטוב הגדול המחבק אותו.

בצורה מוחשית יותר, ניתן לתאר את התהליך החינוכי הזה באופן שמקביל לדברי
הרב קוק זצ"ל בהקשר של יציאת מצרים:

ככה היה מצב ישראל בהיותו בלוע בעבודת מצרים, באין תורה, באפס
נשמת חיים שיש בה לשד לאחד על ידו את גרגרי הנפשות המפורדות,
להעשות כלו מוצק אחד בעל כוח, ליתן מים ותנועה לגוי עומד לנס עמים,
העתיד לא רק להחיות את עצמו לעולמים, אלא גם ליתן חיי עולם לכל
האנושיות כולה במשך הדורות מהחל עד כלה באחרית הימים. וכוח חיים

אדירים זה הוצק ביסודו, באותה השעה הנצחית הגדולה, בשעה שנגלה על אבותינו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם. שטף החיים העליונים ממיי הבריכה העליונה, שהופיע מגילוי שכונה אשר אין האנושיות כולה יודעת להמשיל לו דוגמא, איחד בפעם אחת את הגרגרים הגוייתיים והנפשיים והפכם למוצק גבוש אחד, לעשות ממנו את העם היחידי, שהוא מקור מחית העולם לעדי עד⁵.

כלומר, חלקי הנפש המפורדים, המושכים את האדם לכיוונים שונים אינם מאפשרים ל'בן' לגלות את מהותו האמיתית. הפרוד הנפשי הזה, בשילוב עם חוסר התוכן הרוחני ("באין תורה"), והשפעה חיצונית אינטנסיבית ודורשת ("בלוע בעבדות מצרים") – גורמים לבן ליפול אל עומק תהום נפשו בלי לראות דרך מוצא.

רק כוח חיים אדיר שמתגלה מצד ההורה ומשפיע על הבן, יכול לגלות בבן את סגולות נפשו המיוחדות ולהעמידו בקרן אורה.

בדרך הזו, האור החזק שמאיר מלמעלה – מההורה או המחנך בתהליך החינוכי – מסנוור את עיניו של הבן שמוכן ללכת שבי אחרי הדבר הגדול ולהתמסר אליו ולעבודתו.

נמצינו למדים, שבתחילת הדרך החינוכית, כשאנו מזהים ריחוק ופירוד גדול בין כוחות הנפש של ילדינו, אנו נדרשים 'לסנוור' אותם באור גדול ובחום גדול של טובה וברכה שימשכם אל קרבנו בחפץ וברצון.

אלא, שבכך לא די, כפי שאנו רואים בתהליך יציאת מצרים. מיד אחרי האור הגדול, עלינו ליצור שביל ארוך ומדורג שיאפשר לילדנו לצעוד דרכו אל עבר קבלת התורה ומשם לארץ ישראל – כלומר לעבר התחנות החינוכיות הבאות.

דם פסח ודם מילה

אחר הדברים האלה, בהתבוננות נוספת על דרכי הגילוי של ה' לישראל ביציאת מצרים, ניתן להצביע על שלב חשוב נוסף.

אמנם, כאמור לעיל, ההתגלות העליונה של יציאת מצרים הייתה חסד והשפעה של הקב"ה ללא יחס למעשי בני ישראל בעולם, ובכל זאת מקריאת הפסוקים עולה

5. מאמרי הראי"ה עמ' 160

שלעם ישראל הייתה שותפות של עשייה בתהליך הזה שבסופו של דבר גם הובילה להתגלות של הגאולה.

היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז ח) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שישגאלו, שנאמר (שם ז) ואת ערום ועריה, ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה, שמלו באותו הלילה, שנאמר (שם ו) מתבוססת בדמיך, בשני דמים, ואומר (זכרי' ט יא). גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, ולפי שהיו שטופים בעבודה זרה אמר להם (פסוק כא) משכו וקחו לכם, משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה:⁶

מדברי חז"ל אלו עולה שלולא התעסקותם של עם ישראל במצוות מילה ופסח, לא יכלו להגאל. כמובן, שיכולותיו של ה' יתברך אינן מוגבלות לסוג מסוים של תהליך גאולה, וברצונו הוא גואל את ישראל גם בלי מצוות אלו – אלא שמשמעות הציווי על מצוות אלו הוא חלק מהדרך שבה הקב"ה מאפשר לעם ישראל שותפות בתהליך הגאולה וממילא פתח ליכולת להפנים את עוצמת הגילוי גם לאחר הגאולה.

ומכאן שוב לתהליך החינוכי של ההורה וילדו – גם כשאנו עוסקים בבן שנמצא במקום רחוק ונמוך, וכדי להעלותו עלינו להרעיף עליו גילוי עליון וגדול, אנו מעוניינים ליצור אצלו תחושת שותפות והזדהות ולתת בידו כלים להיות חלק מתוך התהליך הזה. אמנם, פעמים שהילד כלל לא רוצה לשתף פעולה או לשמוע על אפשרות של התעלות ממקומו הנמוך, ואז אכן לא ניתן לתת בידו כלי כזה. אבל פעמים רבות, אם נמצא את המסילה הנכונה אל ליבו נוכל לפתוח פתח לשותפות קטנה שתוליד בעקבותיה גאולה גדולה.⁷

משל שסיפר אדמו"ר הזקן בעל התניא, ממחיש עד היכן הדברים מגיעים:⁸

6. ילקוט שמעוני יחזקאל רמז שנה, מובא גם ברש"י שמות יב ו
7. במקומות רבים בחסידות מוסבר באריכות היחס שבין אתערותא דלעילא לבין אתערותא דלתתא וכן המעלות שבכל אחד מהן. עיין לקוטי תורה (אדמה"ז) פרשת תזריע, לקוטי תורה שה"ש כב ב ועוד מקומות רבים.
8. במקור הדברים אמורים בחשיבות של גילוי כתבי החסידות לכל דורש בלי סינון האם הוא ראוי לעומק הסודות שמתגלים בה.

בן מלך חלה והרופאים נלאו מלמצוא מזור למחלתו. יום אחד בא רופא גדול במיוחד ואמר שיש בעולם יהלום נדיר ויקר מאוד, אשר האבקה שלו יכולה לרפא את בן המלך. מיד החלו הכול לחפש את היהלום, ונמצא שהיהלום הזה משובץ ב...כתר המלך, והוא כל יופיו והדרו של הכתר.

החלו השרים להתווכח אם כדאי להשחית את כתר המלך. החליטו להביא את הדבר לפני המלך. אמר המלך: "אכן הכתר יקר לי ביותר והוא כל כבוד המלכות והדרה, אך מה בצע לי בכל מלכותי אם בני לא יחיה. טלו אפוא את הכתר, טחנו את היהלום והשקו את הבן. ואף שיודע אני כי רוב היהלום יישפך ארצה, בכל־זאת כדאי הדבר, כי אולי טיפה אחת תיכנס לפיו ותציל את חייו".

אמנם, בנמשל, ניתן היה לרפא את בן המלך גם באופן ניסי, אלא שהטיפה שתיכנס לתוך פיו של בן המלך, תעורר בקרבו את תחושת הקשר והשייכות וממילא תאפשר לו להתמסר לתהליך של גאולה, ולמעלה מכך – לאחר שלב הגילוי הגדול, תסייע לבן לבנות בקרבו כלים אמיתיים משלו כדי להכיל את אור הגאולה הזו.

הנה לפנינו שני תהליכים חינוכיים, שהם בעצם שלבים שונים של תהליך אחד – אותו אנו עוברים מידי שנה בליל הסדר ודרכו אנו נזכרים ומאירים את יציאת מצרים בתוך נשמותינו ובתוך נשמות ילדינו.

לסיום, ואולי כעצה מעשית, נראה בעיני שאפשר לחבר את החלק אֵלֵהי והחלק החינוכי בתהליך יציאת מצרים למקשה אחת ולהפכם ל'הלכה למעשה' בליל הסדר.

כשהורה מרגיש חיבור פנימי וחיות גדולה מסיפור יציאת מצרים, כשהוא חש בעצמו את העוצמה של הגילוי ששב ומאיר בלילה הזה ואת עומק האהבה של ה' אלינו – ומתוך כך מקיים מצוות 'והגדת לבנך' ומשתף את בנו בחוויה שלו וברגש שלו כלפי סיפור יציאת מצרים, ברור שגם הבן יחוש שותף לתהליך והאור הזה יוכל להאיר גם בקרבו ולסחוף אותו אל מצוות הלילה הזה⁹.

9. העמדה הנפשית של ליל הסדר מכילה בתוכה הן את גאולת מצרים והגילוי הגדול שבה, הן את התהליך שעם ישראל עובר לאורך הדורות והן את השאיפה לגאולה שלימה והגילוי השונה שבה, כדברי הנביא "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הלך לפניכם ה' ומאספכם אֵלֵהי ישראל" (ישעיהו נב יב), וממילא משתלבים יחד סוגי תהליכים שונים שיוצרים חוויה חדשה בכל שנה. מי שער לאור המיוחד שמתגלה בכל שנה, מתעורר גם לרצון להעביר אותו הלאה כמשהו חי ופועם – ומתוך כך ממילא מעורר לבבות אחרים.